

ERIK SANDSTRÖM

Paralleller mellan Viktor Rydbergs diktning och Svenska Frimurarordens ritual

Inledning

Den Svenska Frimurarorden (SFMO) ger möjlighet att utvecklas till en god människa med stöd av uråldriga kunskaper. Viktor Rydberg ville bidra till att skapa ett gott samhälle i sin tid med stöd av hans kunskaper. Likheter syns i hela Kantaten och kanske särskilt i avslutningen, *Philosophia*;

Det är tankens ljus som lyser folket genom nattlig rymd [...] Salem, Salem ses i fjärran! Fram till fadershemmet, fram!

Jean Sibelius uppdragsgivare insåg den frimureriska kraften i dessa rader då han fick uppdraget att tonsätta dem som finsk frimurarmusik.

Jag inleder artikeln med att förklara förhållandet mellan Viktor Rydberg och SFMO. Därefter följer, från och med "Förberedelse för ett viktigt arbete", observationer av några paralleller mellan Viktors produktion och SFMO symbolvärld.

Viktor Rydbergssällskapets sekreterare Tore Lund har hjälpt mig att hitta i Viktors enorma produktion. Jag har också haft stor hjälp av Antti Junnilas artikel i *Acta Masonica Scandinavica* nr 12. Han är med i Finska storlogen.

Vad kan den frimureriska symboliken ha varit för Viktor

SFMO är en på kristen grund vilande sammanslutning av män från skilda samhällsgrupper, yrken och åldrar. Den vill ge

möjlighet till personlig utveckling och inre mognad samt inspirera till ett aktivt engagemang för medmänniskors bästa. Frimureriets ritualer och symboler samt den eftertanke, de lärdomar och tankeutbyten dessa ger är dess medel.

Överraskningsmomentet vid reception till högre grad är en grundsten för pedagogiken. Även om SFMO är öppen med information om Orden måste därför gradgivning och ritualer hållas hemliga eftersom upplevelserna vid receptionen ger minnen för hela livet.

Det finns tio ordinarie grader och normalt tar det minst 15 år att nå den högsta ordinarie graden i SFMO. Med varje grad får recipienden en djupare insikt i gradernas betydelse och tillgång till gradbundet studiematerial. Kunskap förmedlas också muntligen genom instruktionsföredrag och talmanstal.

Gradernas ritualer och symboler grundar sig på mycket gammal kunskap som i SFMO form fastställts år 1800 och varit i princip oförändrade sedan dess. Det finns ingen absolut kunskap om betydelsen av dem. Det är upp till var och en att dra sina egna slutsatser.

Frimureriet är i grunden en idé som skulle existera som sådan, även om det inte fanns någon organisation som utövade den. Men frimureriets idé kan också utövas av människor som inte är medlemmar i någon orden. Vi kan därför inte dra någon slutsats om Viktor inspirerats av frimureriet, utan endast peka på paralleller med hans diktning.

Viktors och andra svenska frimurares vandring mot högre frimurerisk kunskap

Den som ska introduceras i SFMO behöver två faddrar. I Viktor Rydbergs fall var det Överskult John Alfred Almén och

Boktryckaren Anders Lindgren den 9/11 1865. En Överskult stod i spetsen för exekutionsverket och fungerade samtidigt som allmän åklagare. Almén är med på en bild från 1858 i Warburgs biografi (del I, s. 488).

Viktor Rydberg med faddrar i Matrikel för S:t Johanneslogen Salomon à trois serrures. Foto: Stefan Lyxell

Anders Lindgren blev föräldralös vid tolv års ålder och försörjde sig under åtta år som butiksbiträde i Göteborg. Sedan köpte han ett litet tryckeri i staden, där han började trycka inbjudningskort, räkningar och liknande. Han införde flera tekniska innovationer. Företagets historia beskrivs i boken *En boktryckarfamilj i Göteborg 1845-1945*.

Den sökande kallas därefter till reception i första graden i en Johannesloge. Inför receptionen i varje grad sker en förberedelse för att försätta den sökande i rätt stämning inför receptionen. Efter förberedelsen införs den sökande i logen för att där genomgå gradens prövningar och i första graden bli antagen såsom frimurare. I högre grader blir han därefter antagen som en broder av resp. grad. Viktor antogs vid 37 års ålder i S:t Johanneslogen Salomon à trois serrures i Göteborg 26/11 1865.

Frimurare som visat aktivitet och intresse befordras till högre grad. När frimuraren har erhållit S:t Johannes Mästares grad (tredje graden) får han rätt att inneha ett ämbete och att bli fadder för nya frimurare. Viktor erhöll graden 12/2 1867. Det

är en snabb befordran som tyder på att han engagerat sig i logens arbete redan innan han blev ämbetsman. Han var Talman i logen 1867/68 och engagerade sig som sådan rimligen i utbildning av yngre bröder.

Med kännedom om Rydbergs mycket ambitiösa personlighet torde han såsom Talman sedan 1868 ha förvärvat djupa frimureriska insikter och kunskaper i samband med detta uppdrag.

För att kunna gå vidare som frimurare måste han övergå till en Andreasloge. I Göteborg verkar logen "De Tre Förenade Kronor" för graderna IV/V och VI. Han recipierade i Grad IV/V 25/11 1870 och i grad VI 7/11 1871.

Viktor antogs till Göta Provinsialloge när han fick grad VII 7/2 1873 och befordrades till grad VIII 20/2 1878. Samtidigt utnämndes han till riddare, vilket endast var förbehållet adelsmän och innehavare av statliga tjänster. Det är möjligt att orsaken till detta undantag var hans utnämning till Hedersdoktor vid Uppsala Universitet, invalet i Svenska Akademien samt den ryktbarhet han åtnjöt på det nationella planet.

I samband med hans flytt till Stockholm och inträde i Stora Landslogen 22/5 1887 utnämnde Oscar II 1887 honom i särskild ordning till IX graden. Den högre tionde graden var då endast öppen för ordens högsta ämbetsmän.

Förberedelse för ett viktigt arbete

Romanen "Den siste Atenaren" utspelar sig i Grekland på 350-talet vid övergången till kristendom. Den unga flickan Hermione och hennes far är i Delfi för att få tips om framtiden. Valda citat:

Hermione leddes, efter fulländade reningsceremonier,
av sin fader till Apollons tempel att där tillbringa natten.
Hon var lagerkransad och iklädd en pytisk prästinnas
dräkt.

Hon var rädd och darrade. Han sade: -- Låt oss återvända!

Men hos henne reste sig den andaktsfulla känsla som
dagens botövningar och böner lämnat i hennes barm,
och segrade. Hon svarade:

-Den gudamakt vi nalkas är ljusets, som älskar
människorna. Nej, må det ske vad vi beslutit! När jag
övervunnit intrycket av det ovanliga, är jag lugn.

Vadan och varthän?

Denna dikt kan ses som recipienden på tröskeln till nästa grad.

Första strofen pekar på den glädje med frimureriet som recipienden normalt känner efter första graden.

När sist jag färdades denna led,
Då smyckade våren ljung och hed.

Andra strofen speglar recipiendens oro inför receptionen:

Men nu när jag färdas samma led,
Går solen i tunga skyar ned

Den sista strofen speglar den längtan efter insikt och trygghet som är ett personligt motiv för envars frimureriska utveckling:

Jag drömde mig sen i den bästa hamn,
Jag var ett barn i min moders famn

Varför har Viktor förenat evangelisterna Matteus och Lukas i en dikt?

Recipiender kan vi se som barnen i varje grad. Andra bröder vakar som herdor över deras framfart. Hos Matteus följer de vise männen stjärnan till Betlehem, medan herdarna hos Lukas följer änglaskaran dit. Vi känner ju igen raden: "Borta vid västerland slocknar Orion." Orions bälte är en gammal känd symbol för de tre vise männen. Om vi antar att de representerar vetenskapen kan vi se deras detronisering i dikten till förmån för barnen och herdarna. Det kan uppfattas som att Viktor ger ett försteg för tro och förtröstan framför vetenskap.

Barnen och herdarna
följa Dig gärna,
strålande stjärna.

Samvetet och förnuftet är två motpoler som ska styra utvecklingen av en frimurare.

Örjan Lindberger hävdar att Viktor bearbetar i all sin diktning behandlar att allt mänskligt är föremål för två skilda principer. Den ena är "en inre grundad i människans idéer och samvete, den andra är en yttre grundad i makten och de fysiska förhållandena". Denna dualism mellan samvetet och förnuftet är en av de frimureriska grundstenarna.

Viktor strävade nästan alltid att påverka samtiden. Det går att skönja tre steg i denna utveckling. Först ett journalistiskt analyserande och författande arbete. Sedan direkt forskning i ämnet och slutligen ännu ett försök att påverka såsom poet eller författare.

Viktors dikt "Prometeus och Ahasverus" kontrasterar den heroiske idealisten mot den pessimistiska materialisten.

Ahasverus representerar underkastelse under tidens gud, dvs. de faktiska förhållandena. Prometheus symboliserar den som följer den Evige och tänker mer på hur det bör vara än hur det faktiskt är.

Prometeus var i grekisk mytologi en titan som är huvudfigur i den grekiska myten om hur han tillskansade sig elden från gudarna och gav den till människorna. För sitt tilltag kedjades Prometheus fast vid en klippvägg.

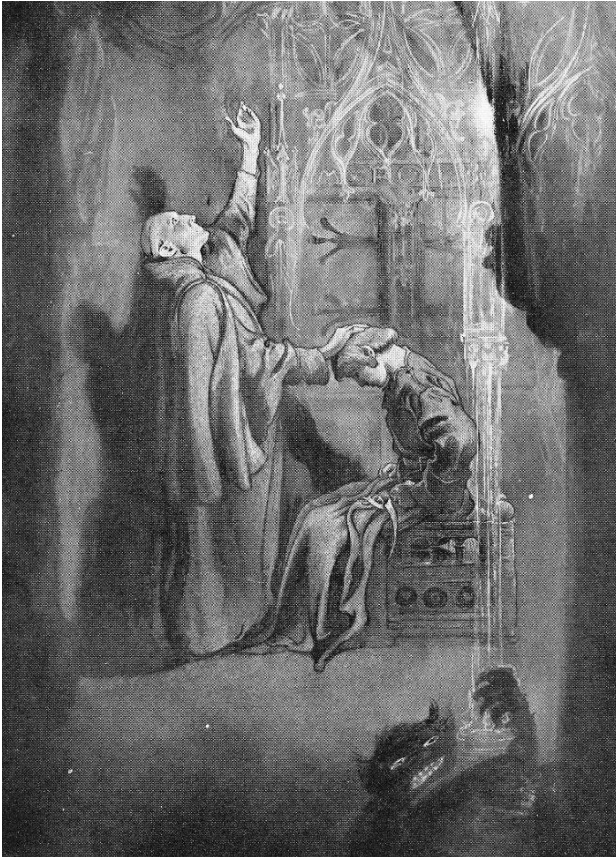
Dikten är en dialog som beskriver hur Ahasverus försöker men misslyckas övertala Prometheus att svika sin övertygelse. I slutet kommer Messias och Ahasverus går. Prometheus säger: -men på mitt huvud lägg ändå Din hand. Det känns så svalt så kylande på pannan och i min själ så varmt och underbart. Det dagas i den mörka dalen nu, kanske dagas det i världen snart. Välsignad vare Du. Messias svarar: Och även Du. Messias försvinner. Gamen vaknar och borrar klorna i Prometheus bröst och börjar hacka.

En frimurare söker bygga ett inre tempel

I *Singoalla* säger Pater Henrik till den unge riddaren Erland: " En stor byggnad uppföres, vars grundval är jorden, vars spira når in i himmelen, och när den varder färdig, så är jorden icke mera jorden, utan en jordisk himmel, ett återsken av den himmelska himmelen; [onda makter försöker hindra det]; men färdigt skall verket varda, ty det godas makt är större än det ondas, så vitt som Gud är större än djävulen. Men i tiden lever Gud endast i rena människohjärtan, och varje sådant som öppnar sig för honom, är en förstärkning åt hans makt i tiden. Vill du vara Guds bundsförvant? Vill du bära Din sten till denna byggnad. Det är icke lätt, ty det kräver mer än mannastyrka, mer än mannamod; det kräver försakelse av allt

jordiskt. Har Du kraft att offra livets ros åt Gud och hava livets törne för Dig själv? Mer kan jag nu icke säga.

Så talade Pater Henrik, och Erland, som väl ej rätt förstod hans ord, kände dem dock i hjärtat och uttalade sin goda vilja att vara Guds bundsförvant. Då lade gubben sin hand välsignande på hans huvud. ”

Carl Larsson illustrerade hur Pater Henrik tar hand om Erland, som liksom den nyantagne i SFMO ej rätt förstår innebörden av ett inre tempel.

En frimurare söker vägen mot ljuset genom skapande visdom

Viktor försökte formellt rekonstruera en självständig förkristen mytologi. I *Fädernas gudasaga* förklarar han den för ungdom.

Den skapelseberättelsen inleds "Tre krafter fanns i Ginnungagap, kölden, värmen och den skapande visdomen. De uppsteg ur källor av okänt ursprung".

Sagan avslutas efter Ragnarök. Det finns likheter mellan traditionen om den vite Balder och Vite Krist. Båda är framställda som goda och lidande gudar, båda dör och blir begråtna; kristendomens dualistiska motiv, kampen mellan gud och djävul, kan återfinnas i konflikten mellan Balder och Loke. I enlighet härmed skulle Balder i Snorres version vara en kristianiserad asagud. Sambandet är dock omdiskuterat. Sagan avslutas:

Vid kedjan av de dyrbara sånger som diktades i urtiden och blivit ärvda från släkte till släkte, har således nornan fäst det dyrbaraste av alla smycken, då hon sjöng att

all brist skall bättras
Och Balder komma

Ja, hon har siat, att en mäktigare än han skall komma, han, vars ande genom visdomsbrunnen mängde sig in i skapelsen, en allsmäktig Gud och en fridens Gud tillika, som då

stadgar en dyrkan,
Som stånda skall

SFMO verkar för kristen barmhärtighet

Grottesången är en fornnordisk dikt som brukar ingå i den poetiska Eddan. Det är en arbetsång som jättinnorna Fenja och Menja sjunger när de drar runt Grottekvarnen som ägs av kung Frode. Kvarnen Grotte är magisk och producerar vad som än önskas. Dikten inspirerade Viktor att skriva dikten "Den Nya Grottesången". Jag ser den som ett brandtal för kristen barmhärtighet.

Dikten kunde läsas som en protest mot arbetsförhållandena i 1800-talets industrier. Men den är också en flammande protest mot den liberala kapitalismen och mot ringaktningen av kristendomen. Den gjorde att bland andra Ernst Wigfors och Olof Lagercrantz nämnde Viktor som en av de stora arbetarförfattarna.

Mammonprästen symboliserar i dikten ondska. Bland mycket annat säger han, sedan han bett Gud Mammon om ett medel som "ger Grotte fyradubbel fart":

O jag har det, och jag tar det,
ger det namnet konkurrens.

Vidare säger han:

Förkunna högt, fanfar, från bygd till bygd
befrielsen från Kristusreligionen
som gjorde blygd till dygd och dygd till blygd.

[...]

I hennes [Kristurreligionens]) sjuka fuktighet kom ärg
på våra drifters stål och över tingen
en ideal och onaturlig färg.

[...]

Moralens grund är lusten rätt och slätt.

Kvadraten är en SFMO symbol för fullkomlighet

I Samfundet Fritt ur Hjärtat (*Vapensmeden*) talar huvudpersonen Mäster Gudmund om Dürers kopparstick "Melancholia":

Han vågade sig på att beskriva denna tabula magica med dess 16 sifferbetecknade fält. Alla sifferrader ger summan 34 oberoende av om man adderar dem lodrätt, vågrätt eller diagonalt.

Till grund för denna märkliga siffersammanställning ligger det betydelsefulla talet 4. Fyra är ett grundtal med djup innebörd. [...]

Denna tavla bildar en fyrkant. Fyra gånger fyra är dess fält. Samtliga siffror summerade ger 136, som delat med 4 ger det nyssnämnda talet 34. Nog har Mäster Albrekt haft en mening med detta. Kanske ligger i här nyckeln till den stora hemligheten: Hur länge ska vår värld bestå? På samma grund är kristenhetens undransvärda katedraler uppförda, på 4-talet, kombinerad med det heliga tretalet.

Samfundet Fritt ur Hjärtat möttes i mäster Gudmunds källare. I Jönköping fanns länge en restaurang med detta namn. Den byggdes för att efterlikna Samfundets mötesplats. Foto: Erik Sandström

Sju dygder i bevingade ord

”Vad rätt Du tänkt, vad Du i kärlek vill, vad skönt du drömt”

Vilken formuleringskonst! Alla sju fimureriska dygder sitter här som gjutna i ett klassiskt citat. Försiktighet, Tystlåtenhet och Måttlighet i första satsen, Kärlek och Barmhärtighet i den andra satsen och Tro och Hopp i den tredje.

SFMO uppmanar: Frukta inte och var inte försagd

Det skulle Viktor ha skrivit under på när som helst. Nästan hela ”Atenarnes sång” i dikten Dexippos i romanen *Den siste Atenaren* är otroligt offervillig. När den ryske tsaren ville fullt ut införliva Finland i sitt rike var det en svår tid för landet. Jean Sibelius tonsatte 1899 ”Atenarnes sång” som den första av sina tre protesttonsättningar (”Finlandia” var den tredje av dem). Atenarnes sång blev Kadettskolans Hedersmarsch när Finland hade blivit självständigt.

I dikten finns en strof som motsvarar frimurerisk offervillighet.

Fram i ynglingar, fram i täta, oryggliga leder!
Aldrig en känsla av skräck, aldrig en tanke på flykt!

Endast Tomten är vaken, nästan som en frimurare

I Tomten beskriver Viktor den vakne beskyddaren. Vaksamhet är något SFMO uppmanar till på skilda sätt under en frimurares vandring genom graderna. Men jag uppfattar det som en aktiv vaksamhet, där tecken och symboler kan visa vägen till djupare kunskap för den som anstränger sig.

En frimurare står inför avgörande val

I berättelsen "Herkules vid skiljevägen", får denne ett val. Han når grubblande på sin framtid dit där två kvinnor väntar. Den ena frågar:

Vad vill du bli?

-Vet inte. Jag har funderat på konstnär.

-Är du galen? Har du en aning om det tränga arbete, de svårigheter, mödor och missräkningar det innebär? Du inser inte att mången famn står dig öppen, där endast kärlekens mödor vänta dig, där kyssar, nektar, ambrosia, den ljuvaste lättja.... Men ska du vandra konstnärens stig, har jag några goda råd att ge dig. Först och främst: om du har lagom fint väderkorn, finner du snart vad som är allmänhetens tycke. Efter det skall du rätta dig.

-Jag gör som jag tycker.

-Det duger inte. Det är för allmänheten du arbetar. Gör du inte det, säljer du inte.

Hon fortsatte att viska i hans öra. Slutligen tröttnade han. Han vände sig till den andra. Har du inget att säga?

-Jo, ett konstverk skall icke vinka på åskådare. Det ska kännas som om man en funnit en dold skatt, som icke kan bry sig om att komma i dagen. Det ska göras så, som om ingen annan än konstnären själv och Gud i himmelen finge se det.

Efter dessa ord gick hon därifrån. Vägen, som hon gick, såg brant och besvärlig ut. Herkules följde henne på avstånd.

Svärdet som frimurarsymbol för historien, kunskapen och kampen för det goda

För Viktor var pennan det svärd han använde för att med stöd av historien och kunskapen kämpa för det goda. Det goda var för honom idealismen som är evig och som står i ständig konflikt med materialismen som är nutid.

I dikten "Till Ödet", i den andra diktsamlingen talar han om svärdet som positiv kraft. Dikten är inledningsvis en ironisk hyllning till materialismen. Men den avslutas med att idealismen frigör sig från materialismens bojar.

blott en ryckning, slaven är fri
[...]
tänder upprorsfacklan vid hjärtats lågor
fattar svärdet, slipat i tankens verkstad,
störtar Dig och ägnar Gud,
sin fria manliga hyllning

Mysteriet och religionen. Vad är sant och vad är falskt en viktig fråga för frimurare?

När Viktor som barn utackorderades till änkan Sarah Ottergren i Jönköping läste han hela bibeln tre gånger högt för henne. Han fascinerades av mysteriet om Jesus är Gud.

I förordet till boken Bibelns lära om Kristus, 1862 står: "Ändamålet med denna afhandling är att utröna huruvida kyrkans lära om Kristus öfverensstämmer med nya testamentets." Viktor kommer fram till att så inte är fallet. Treenighetsläran har inte någon grund i Nya testamentet, Kristus är inte Gud, han är idealmänniskan. Boken väckte debatt, inspirerade Lagerlöf och Strindberg m.fl. Den fick stor betydelse för tillåtandet av frikyrkorörelsen i Sverige.

Hur människor använder uppnådda kunskaper?

Viktor arbetade med men blev aldrig klar med sin etikkbok. Men ett genomgående tema är att det goda skall göras för sin egen skull. Han arbetade oförtröttligt med att använda sina kunskaper i det godas tjänst. Bland i dag mindre kända insatser märks exempelvis att han skrev den pamflett som inspirerade till Skarpskytterörelsen, han gav det tongivande talet när riksdagen röstade för fulla medborgerliga rättigheter för icke-Lutheraner. Den nya Grottesången omfattar kanske 700 rader välskriven vers mot arbetarexploatering, barnarbete, kvinnoexploatering, ohejdad konkurrens och socialism.

Kan Vapensmeden uppfattas som en syntes av frimureriska lärdomar?

Huvudpersonerna i romanen är tecknade som kontraster mellan onda och goda. Vapensmederna står för det goda. Romanen börjar med en mycket utförlig teckning av det goda livet i Jönköping. Här utbreder sig berättaren i filosofiska frågor och vackra beskrivningar i 12 kapitel.

I det trettonde förstör Gudmunds dogmatiska son allt skönt och fördrivar honom och dottern Margit från Jönköping. Det kan vi jämföras med några av de pedagogiska upplevelser en frimurare får under sin vandring genom graderna. Efter 7 sorger och 8 bedrävelser får sonen tjänst i Tyskland och Gudmund återvänder till Jönköping och ser framtiden an.

Det yttersta målet för livet för en frimurare

För mig är här den bästa parallellen det andra stycke ur Jubelfestkantaten som Sibelius gjort frimurarmusik till. Det är Arioso.

I varje själ, som längtan bränner
till hvad ädelt är och sant,
bär uti sitt djup och känner
evighetens underpant.
Blir hvad sjelfviskt är förgätet,
blir inom dig gudsbelätet
härligare danadt ut
genom slägte efter slägte,
skall, hur långt än öknen räckte,
du Jordanen nå till slut.

Källor:

Acta Masonica Scandinavica nr 12. Den Danske
Frimurerorden, Svenska Frimurarorden & Den Norske
Frimurerorden. Köpenhamn, Uppsala & Oslo. 2009.

Olof Sköld, Riddare & Kommendör med Röda Korset, SFMO,
personlig kommunikation

Antti Junnila, Storlogen för Fria och Antagna Murare i
Finland, personlig kommunikation

Tore Lund, Sekreterare i Viktor Rydbergssällskapet, personlig
kommunikation

Stefan Lyxell, Kanslichef 3 fördelningen, SFMO, personlig
kommunikation

[Artikeln bygger på två föredrag i SFMO Kapitelbrödraförening
Viktor Rydberg i Jönköping, 14/9 2020 och 24/4 2023. De har
kompletterats med viss research och redigerats för en bildad
allmänhet.]